

Osmanlı dericiliğinin her devirde en ileri ve gelişmiş merkezi İstanbul olmuştur. Evliya Çelebi'nin bildirdiğine göre İstanbul'da XVII. yüzyılda başlıcaları Kazlıçesme, Kasımpaşa ve Üsküdar'da olmak üzere 700 kadar debbâğhâne mevcuttu. Buradaki deriye dayalı üretim tüketimi karşılamadığından gerek Rumeli gerekse Anadolu'nun önemli dericilik merkezi şehirlerinden ham ve işlenmiş deriler tüccarlar vasıtasıyla İstanbul'a getirilirdi. Debbâğ esnafı yöneticileri, ham derileri "lonca yeri" tabir edilen mahalde esnafın tezgâh ve alet kapasitesine göre dağıtırdı. Tuzlanmış ve kurutulmuş olarak gelen ham deriler debbâğlara, sepilenmiş deriler ise çoğunluğu Mercan Çarşısı'nda bulunan dikici esnafına satılırdı.

Tanzimat'tan sonra Osmanlı deri sanayiinde büyük bir gerileme oldu. Başlangıçta mezbahalarda kesilen hayvanların postlarını olduğu gibi alan debbâğ esnafı bunların yün ve kıllarını keçeci, külâhçı ve yorgancılara satarak gelir sağlardı. Debbâğların tekeli ve **gedik*** sisteminin kaldırılmasından sonra bu imkândan mahrum kalmaları, yabancı tüccarların ham derileri yüksek fiyatla toplayıp dışarıya götüremeleri sebebiyle işleyecek deri bulamamaları, bulduklarını ise artan fiyatları yüzünden satın alamamaları gittikçe fakirleşmelerine ve bu sanatın gerilemesine yol açtı. Öte yandan Avrupa'da her zanaat dalında olduğu gibi debbâğlığın da makineleşmesi ve Osmanlılar'ın bu gelişmeye ayak uyduramaması gerilemeyi hızlandırdı. Avrupa ile rekabete dayanamayan debbâğları bir araya getirmek ve deri sanayiini geliştirmek için 1864 yılında bir islah komisyonu kuruldu. Bu komisyon gedik imtiyazının yine eskisi gibi devam etmesine ve debbâğ esnafının ayrı ayrı çalışmayıp birleşerek bir ortaklık kurmasına karar verdi. Eylül 1866'da 11 altın sermaye ile kurulan ve otuz maddelik bir nizamname ile işe başlayan Şirket-i Debbâğıyye Avrupa standartlarına uygun

Deri çizme
(TSM.
Envanter,
nr. 2/4447)

üretim geçti ve Türk dericiliğinin itibarını arttırdı; hatta devrin devlet adamları şirketin gelişmesine yardımcı olmak için hisse senetlerinden satın aldılar. Ancak gedik imtiyazının muhafaza edilememesi işlerin bozulmasına ve kısa sürede şirketin dağılmasına sebep oldu; bunun üzerine sanatını icra etmek isteyen eski ortaklardan birçoğu yine şahsî debbâğhanelerini kurdular.

XIX. yüzyıl ortalarına kadar eski usullerle üretim yapan İstanbul dışındaki debbâğhaneler yanında özellikle 1850'lerde Sakız, Sisam, Midilli, Edremit ve İzmir yöresinde küçük fabrikalar ve işletmeler de açılmıştır. Ancak genel olarak yeni teknik gelişmeleri takip edemeyen Türk dericiliği iç piyasaya yönelik küçük işletmeler olarak kalmıştır. Bu arada II. Mahmud devrinde kurulan Beykoz'daki deri fabrikası da faaliyetini sürdürdü ve Cumhuriyet döneminde Sümerbank'a bağlı bir devlet müessesesi olarak üretimde önemli bir yere sahip oldu. Öte yandan İstanbul'da yeni açılan fabrika ve işletmeler eski debbâğhanelerin yer aldığı Kazlıçesme'de toplandı. Fakat zamanla şehir içinde kalan bu semtte gayri sihhî şartlar altında çalışan debbâğhaneler günümüzde Aydınlıköy'deki yeni modern tesislerine kavuştu. Yüzyıllar boyunca Osmanlı dericiliğinin ana merkezlerinin başında gelen Kazlıçesme bugün bir gezinti ve park yeri haline getirilmektedir. Cumhuriyet döneminde Türk dericiliği 1950'lerden itibaren ve özellikle 1970'ten sonra önemli gelişmeler gösterdi. Deri ve deri maddelerini modern ihtiyaçlara göre üreten, ihracata yönelik çalışan büyük iş yerleri kuruldu. Bugün kaliteli bir işçilikle üretilen deri giyim sanayi eşyaları ihracatta önemli bir paya sahiptir.

BİBLİYOGRAFYA :

- BA, *İstanbul Ahkâm Defteri*, nr. 2, s. 8, 11, 194; nr. 3, s. 371; nr. 4, s. 254, 272; nr. 8, s. 214; nr. 9, s. 42; nr. 18, s. 33; nr. 21, s. 172; BA, MD, nr. 41, s. 241; nr. 199, s. 63; nr. 203, s. 247; nr. 233, s. 120-121; BA, *Cevdet-İktisat*, nr. 53, 296, 418, 440, 701, 736, 940, 1074, 1079, 1282, 1472, 1889, 2151, 2215; BA, *Cevdet-Sihhiye*, nr. 1371; BA, *Cevdet-Belediye*, nr. 936, 1215, 5699, 6366, 7595; BA, *Cevdet-Askerî*, nr. 26.836; BA, *HH*, nr. 26.005, 30.866; BA, *BEO*, nr. 1214; BA, *İrade-Mesâil-i Mühimme*, Karantina Nizamnamesi, nr. 2546; P. Belon, *Les Observations de plusieurs singularités et choses mémorables*, Paris 1589; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 615; M. Poulet, *Nouvelles relations du Levant*, Paris 1668, II, 415; J. P. de Tournefort, *Relation d'un voyage du Levant fait par ordre du Roy*, Lyon 1717, II, 246; J. B. Tavernier, *Les Six voyages en Turquie en Perse*, Paris 1981, II, 159; Nüri, *Debbâğat*, İstanbul 1928, s. 47, 99, 139; Ronart, *CEAC*, s. 316; Ali Mazaharî, *La Vie quotidienne des Musulmans en Moyen Age*, Paris 1962, s. 269; Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimâî Tarihi*, Ankara 1971, II, 173; Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, İstanbul 1983, tür.yer.; Celâl Esad Arseven, *Türk Sanatı*, İstanbul 1984, s. 279-282; Bahaeddin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, Ankara 1985, V, 2, 102; R. Mantran, *17. Yüzyılın İkinci Yansında İstanbul* (trc. Mehmet Ali Kılıçbay — Enver Özcan), Ankara 1986, II, 76; Feridun M. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, Ankara 1989, s. 80-81; a.mlf. — İlhan Şahin, "XV. Asrın İkinci Yansında Tokat Esnafı", *OA*, VII-VIII (1988), s. 295, 305; "Tesvi-yetü'l-cild", *el-Muktefa*, VI-VII, Beyrut 1881, s. 175; Balıkhâne Nazırı Ali Rıza Bey, "Debbâğlar: 13. Asr-ı Hicrîde İstanbul Hayatı", *Peyâm-ı Sabah*, İstanbul 31 Teşrinievvel 1337, s. 3; L. Fekete, "Osmanlı Türkleri ve Macarlar 1366-1399" (trc. Sadrettin Karatay), *TTK Belleten*, XIII/52 (1949), s. 700, 701, 710; Fr. Taeschner, "İslâm Ortaçağında Fütüvva Teşkilâtı", *İFM*, XV (1955), s. 23-24; Paul Wittek, "Osmanlı İmparatorluğunda Türk Aşiretlerinin Rolü", *TD*, sy. 17-18 (1962), s. 265; Neşet Çığatay, "Anadolu Türklerinin Ekonomik Yaşamları Üzerine Gözlemler", *TTK Belleten*, LII/203 (1988), s. 493; Özer Ergenç, "18. Yüzyıl Osmanlı Sanayi ve Ticaret Hayatına İlişkin Bazı Bilgiler", *a.e.*, s. 521; R. Ekrem Koçu, "Debbâğhane", *İst.A*, VIII, 4042; *ML*, III, 577-578.

 ZEKİ TEKİN

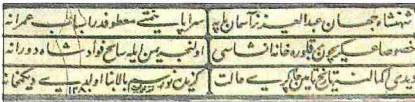
DERİ

(درى)

Bugünkü Farsça'nın temelini teşkil eden eskiden saray ve çevresinde konuşulan dil.

Derî kelimesi "saray" anlamına gelen **derbârın** hafifletilmiş şeklidir. Bu dilin ne zaman ortaya çıktığı tartışma konusudur. Eski İran hükümdarlarından Behmen-i İsfendiyâr, Cemşid ve Behrâm-ı Gür zamanlarında icat edildiğini ileri sü-

Sultan Abdülaziz zamanında 1280 (1863) yılında yaptırılan deri fabrikasının kitabesi - Beykoz / İstanbul

renler olduğu gibi batı veya doğu İran lehçelerinden birini oluşturduğunu söyleyenler de vardır. Eski Arap kaynaklarına göre Derî güneybatıda Medâin şehirlerinde konuşulmaktaydı. Arap istilasından sonra Medâin'den kuzeye kaçan Sâsânî Hükümdarı Yazdicerd'in Merv'de bıraktığı kalabalık halk bu dili etrafa yaymıştır. Bu kayıtlara göre yüksek düzeyde Arap devlet adamlarının kaldığı Merv'de bu dil hem Arap hem de başka lehçelerde konuşan İranlılar tarafından benimsenmiştir. Derî'nin İran'ın doğusunda olduğu ve buradan diğer birçok bölgenin dili haline geldiği de ileri sürülmektedir. Ancak her iki görüşün de ekşik yanları vardır. Zira yapısına bakılarak Derî'nin daha önceleri oluşmuş olduğu söylenebilir. Nitekim bu dil Sâsânîler'in son dönemiyle ondan önceki Aşkaniyan dönemindeki dillerin karışımından ibaret görülmektedir ve her iki dönemde de saray dili özelliklerine rastlanmaktadır. Bu özellik Arap fethinden sonraki dönemde İran'da teşekkül eden Tâhîrîler, Saffârîler ve Sâmânîler devletlerinde de korunmuş, saray ve çevresinin dili olarak şiir ve nesirde kullanılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed Hüseyin-i Tebrîzî, *Burhân-ı Kâ-tî*, "derî" md.; Dihhudâ, *Luğatnâme*, "derî" md.; İbn Havkal, *Şüretü'l-arz*, s. 490; Makdisî, *Ah-senü't-tekâsîm*, s. 335; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Flügel), s. 19; E. Berthels, "Persidskiy Dari Tad-žikskiy", *Sovedskaya Etnografya*, IV, Moskva 1950, s. 55-66; a.m.f. — Ahmed Ateş, "İran", *İA*, V/2, s. 1042; R. N. Frye, "Die Wiedergebude Persiens um die Jahrtausend Wende", *IsI*, XXXV (1960), s. 42; a.m.f., "Dari", *EI²* (İng.), II, 142; Cl. Huart, "Derî", *IA*, III, 542.

TAHSİN YAZICI

DER'İYE

(bk. DİR'İYE).

DERKÂVİYYE

(الدرقاویة)

Şâzelîyye tarikatının
Ebû Hâmid Mevlâ el-Arabî
ed-Derkâvî'ye
(ö. 1239/1823)
nisbet edilen bir kolu.

XVIII. yüzyılın sonlarıyla XIX. yüzyılın başlarında Fas ve Cezayir'de büyük bir yaygınlık kazanan bu tarikatın ilk kurucusu, bir İdrîsî şerif olan Ali b. Abdurrahman el-Cemâl'dir. Gençliğinde Fas Sultanı Mevlâ İsmâil'in vefatından son-

ra oğlu Sultan Muhammed'in hizmetine giren Ali b. Abdurrahman, yeni sultanın İdrîsî şeriflere kötü muamele etmesi üzerine Tunus'a gitti ve orada Şeyh Ebû Abdullah Cessûs ile tanıştı. Daha sonra Şâzelî şeyhlerinden Ebû'l-Mehâmid Sîdî el-Arabî el-Endelüsî'ye intisap etti. On altı yıl hizmetinde bulunduğu şeyhinin ölümü üzerine onun makamına geçti. Fas'ta bir zâviye yaptırarak burada irşadla meşgul oldu. 100 yılı aşkın bir hayat sürdükten sonra 1194'te (1780) vefat eden Ali b. Abdurrahman'ın en meşhur halifesi, tarikata adını veren Mevlâ el-Arabî ed-Derkâvî'dir. Şeyhi öldüğünde otuz yaşlarında olan Derkâvî tarikatın başına geçince mensupları kısa sürede büyük bir artış gösterdi. Tarikat âdâb ve erkânını tarif ve tesbit ederek müridler arasında birliği sağladı ve bundan sonra tarikat kendi adıyla anılmaya başladı.

Derkâviyye tarikatının intisap âdâbı şöyledir: Şeyh müridin elini tutarak Nahl süresinin 91. âyetini okur ve sabah akşam 100'er defa, "Eşhedü en lâ ilâhe illallâhu vahdehü lâ şerîke leh, lehül-mülkü ve lehül'-hamdü ve hüve alâ külli şey'in kadîr" sözleriyle zikretmesini söyler. İntisap töreni toplu ve cehrî zikirle sona erer. Müridlere tavsiye edilen hususlar arasında raks eşliğinde ferdî veya toplu olarak zikretmek, açlığa katlanmak, şehvî arzulara oruç tutarak hâkim olmak, makam ve mevki sahibi kişilerden uzak durmak ve takvâ sahibi kişilerle birlikte bulunmak gibi esaslar sayılabilir. Derkâvî dervişleri Hz. Mûsâ'yı taklit ederek asâ kullanır, boyunlarına iri taneli tesbih geçirerek dolaşırlar. Hz. Ebû Bekir ve Ömer'e benzemek için eski elbiseler giydiklerinden kendilerine "ebû derbâle" de denilmiştir.

Tarikata ait ilk tekke bizzat Derkâvî tarafından Bû Berîd bölgesinde kurulmuştur. Tekkelerin yerleri tesbit edilirken devlet merkezine uzak olan bölgelerin seçilmesine özellikle dikkat edilmiştir.

Derkâviyye tarikatı mensupları Fas ve Cezayir'in siyasi tarihiyle ilgili etkin roller oynamışlardır. Şeyh Derkâvî'nin başlangıçta Fas Sultanı Süleyman el-Mevlâ ile arası çok iyi olmasına rağmen tarikat hızla gelişerek Fas sarayında bile yaygınlık kazanınca sultanın tavrı değişmiş ve şeyh tutuklanmıştı. Derkâvîler Osmanlı hâkimiyetine karşı olumsuz tavır almışlar ve Türk beyleriyle mücadeleye girişmişler, aynı tavrı Fransız işgalinden sonra onlara karşı da göstermişlerdir.

Derkâviyye'nin kolları ve kurucuları şunlardır: Bûzîdiyye (kurucusu Muhammed b. Ahmed el-Bûzîdî [ö. 1229/1814]); Bedeviyye (kurucusu Ahmed el-Bedevî [ö. 1310/1892], Bedevî'nin halifesi Ahmed el-Hâşimî tarafından geliştirilmiştir); Gurnmâriyye (kurucusu Ahmed b. Abdülmü'min); Harrâkiyye (kurucusu Abdullah b. Muhammed el-Harrâk [ö. 1261/1845]); Kettâniyye (kurucusu Muhammed b. Abdülvâhid el-Kettânî); Bû Azzâviyye (kurucusu Muhammed b. Ahmed et-Tayyib el-Bû Azzâvî [ö. 1914]); Mehâciyye (Kaddûriyye, kurucusu Sîdî Bû Azzâ el-Mehâcî); Aleviyye (kurucusu Ahmed el-Alevî [ö. 1934]); Medeniyye (kurucusu Muhammed Hamza el-Medenî [ö. 1846]). Hicaz'da yaygınlık kazanan bu son kol Rahmâniyye (kurucusu Muhammed b. Mes'ûd b. Abdurrahman [ö. 1295/1878]) ve Yeşrütîyye (kurucusu Ali Nûreddin el-Yeşrütî [ö. 1308/1891]) adlı iki şubeye ayrılmıştır.

Louis Rinn XIX. yüzyıl sonlarında Cezayir, Oran ve Konstantin bölgelerinde otuz iki Derkâvî zâviyesi bulunduğunu ve mensuplarının sayısının 15.000'e yakın olduğunu söyler. Cezayir'deki Derkâvîler'in sayısı hakkında aynı rakamı tekrar eden R. Le Tourneau Fas'ta da 1939 yılında 34.000 kadar Derkâviyye mensubu bulunduğunu bildirmektedir.

Derkâviyye tarikatı Aleviyye kolu vasıtasıyla bugün de faaliyetini sürdürmekte olup bu kolun Avrupa'da da birçok mensubu bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Derkâvî, *Resâ'il*, Fas 1318; a.e.: *Letters of Sufi Master* (trc. T. Burckhardt), London 1986; L. Rinn, *Marabouts et Khouan*, Algiers 1884, s. 231-264; Selâvî, *Kitâbü'l-İstikşâ*, Kahire 1312, IV, 140; Ca'fer el-Kettânî, *Selvetü'l-enfâs*, Fas 1316, I, 176, 267, 358; J. S. Trimmingham, *The Sufi Orders in Islam*, Oxford 1971, s. 111-133; Âmir en-Neccâr, *eş-Turuku's-şüfiyye fi Mısr*, Kahire 1983, s. 236; T. Burckhardt, "Extracts from the Letters of Shaikh al-'Arabî ad-Darqâwî", *Studies in Comparative Religion*, I (1967), s. 13-21; R. Le Tourneau, "Darqâwa", *EI²* (İng.), II, 160; *DML*, IX, 198.

MUHAMMED EL-CELYEND

DERKENAR

(درکنار)

Osmanlı bürokrasisinde
idarî bir işlemin adı
ve bir belge türü.

Farsça olan der-kenâr sözlükte "kenara veya alta yazılmış yazı, not, esas metne göre çıkma" anlamına gelir. Osmanlı bürokrasisinde resmî yazışmalar-